هەندێک بیرەوەری خۆم

"ئیسلاحاتی ئەرزی" لە بۆکان

دابەشکرانی زەوی بە سەر جووتیارانی ئێراندا – کە بەگوێرەی بەرنامەی "ئیسلاحاتی ئەرزی" بەڕێوە چوو، خاڵێکی وەرچەرخانی گەورە بوو لە ژیانی ئابووری- سیاسی وڵاتەکە و ڕوخساری ئێرانی بە تەواوەتی گۆڕی. ئەم کارە لە سەردەمی پەهلەوی دووهەم، دوای هاتنە سەرکاری دیموکراتەکان لە ئەمریکا و بە گوێرەی نەخشە و پلانی وڵاتانی ڕۆژئاوا لە ساڵی ١٣٤١ [١٩٦٢] ەوە لە ئێران دەستی پێکرد و دوای هەندێک بەرز ونزمی و ئاڵۆزی، سیستەمی کۆنی ئاغا وڕەعیەتی بەتەواوەتی هەڵوەشاندەوە و لەناوی برد.

ئەوە هەنگاوێکی گرنگ بوو بۆ پێشەوە و گەرچی لە دەسپێکدا هێزی چەپ دژایەتییان کرد، بەڵام دواتر بۆ زۆرکەس دەرکەوت کە ئەوە هەڵوێستێکی هەڵە بووە و گۆڕانکارییەکی بناغەیی ئەوتۆ لەلایەن هەرکەسێکەوە بەڕێوە برابێت، کارێکی جێگەی پەسند بووە و دەبوایە پشتگیری لێ بکرێت.

بەرنامەی ئیسلاحاتی ئەرزی ئێران لە ساڵی ١٣٤١ ەوە دەستی پێکرد. پێشتریش محەممەدڕەزاشای پەهلەوی هەندێک هەنگاوی بچووکی لەو بوارەدا هەڵێنابووەوە و مڵکەکانی خۆی! بەناوی دابەش کردنەوە بە وەرزێران فرۆشتبوو. کاری دابەشکردنی زەویوزار لە عیراقدا زووتر بەڕێوە چووبوو واتە دوابەدوای کودیتای عەبدولکەریم قاسم لە ١٩٥٨ مڵکی ئاغاکان دابەش کرابوون و لە ئەنجامدا، هەندێک خاوەن زەوی عیراقیان بەجێ هێشتبوو و ڕوویان کردبووە ئێران.

دابەشکردنی زەوی لە ئێران لە یەکدوو شوێنەوە دەستی پێکرد کە ئەوەندەی لەبیرم بێت مەراغەی بن گوێی بۆکان یەکیان بوو؛ پاشان، کەم و زۆر هەموو ڕۆژێک ئیعلانێک لە لاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامەی کەیهان چاپی تاراندا بڵاو دەکرایەوە و دەسپێکی دابەشکردنی زەوی لە ناوچە و شارێکی ئێرانی تێدا ڕادەگەیەنرا.

ئەگەر هەڵە نەکەم، لە ناوەڕاستەکانی ساڵی ١٣٤٢ (١٩٦٣) دابوو، کە پرۆژەکە گەیشتە بۆکانیش. لە بۆکان هێشتا کەس باوەڕی نەدەکرد مەسەلەکە بە ڕاست بگەڕێت و بگاتە قۆناغێک کە دەسەڵاتی ئاغاوەت لە ناوچەیەکی وەک بۆکانیش بێتە کۆتایی. بەڵام شتەکە ڕووی دا و خەیاڵ پڵاو بوو بە ڕاستەقینە.

بەماوەیەکی کەم دوای بڵاوبوونەوەی ڕاگەیاندنی پرۆژەکە لە بۆکان، ئیدارەیەکی سەر بە وەزارەتی کشتوکاڵی ئێران، کە وابزانم ناوی "اصلاحات ارضی" یا "عمران" یا شتێکی ئەوتۆ بوو، دەستی بەکار کرد و زەوی وزاری ئاغاکانی ناوچەی بۆکانی بە سەر وەرزێراندا دابەش کرد. من هەر لەو سەردەمانەدا تەبعید کرام و لە ناوچەکەدا نەمام هەربۆیەش ئاگاداری ووردەکارییەکانی کارەکە نیم. بەڵام دەزانم کابرایەکی عەجەمی ئازەری بە ناوی عەلی مەدەنی سەرۆکی ئەو ئیدارەیە بوو کە لە

بۆکان بە کاروباری دابەش کردنی زەوی ڕادەگەیشت. دواتر هەر ئەو عەلی مەدەنییە بۆ دوو یا سێ دەورە کرایە نوێنەری بۆکان لە پەرلەمانی ئێران! من عەلی مەدەنیم چەندجارێک بینیبوو و جارێکیش لەگەڵ خاڵمدا لە تاران چووینە ماڵەکەی لە خوارمەیدانی ٢٤ ئیسفەند (ئینقیلابی ئێستا).

ئەوەندەی لەبیرم بێت، دابەشکرانی زەوی سەرەتا بەو شێوەیە بوو کە ئەو زەوی وزارەی وا "میکانیزە" بوون واتە ئاغا بە تراکتۆر و کۆمباین دەیکێڵان و حاسڵی لێ هەڵدەگرتن بۆ خۆی دەمایەوە و ئەوانیتر دەفرۆشران بەو وەرزێرانەی وا لە سەر زەوییەکان کاریان دەکرد. وابزانم ئاغاواتێک کە چەند گوندیان هەبوو گوندێکیان بۆ دەهێشتنەوە و ئەوانیتریان بە سەر وەرزێراندا دابەش دەکرد.

بەم پێیە، لە بەرنامەی ئیسلاحاتی ئەرزیدا سەری ڕەشایی واتە خۆش نشین، کە زەحمەتکێشترین خەڵکی نیشتەجێی گوندەکانن، بێ کڵاو دەمایەوە لەبەر ئەوەی زەوییەکانی ئاغا دەدرایە کەسانێک کە کاریان لەسەر دەکرد واتە جووت بەندەکان. دەگوترا یەک لە ئامانجەکانی ئیسلاحاتی ئەرزیش هەر ئەوە بوو ڕەشایی لە گوندەکان هەڵبکەنێت و بیانباتە شاری بۆ ئەوەی هێزی کار بۆ کارخانە و کارگەکان دابین بکرێت. دیارە کوردستان کارخانەی تێدا نەبوو و هەر بۆیەش بەشێکی زۆری گوندنشینەکان لە ساڵانی دوتردا دەبوون بە کرێکاری کوورەخانە لە عەجەمستان.

هەرچۆنێک بێت، لە ئەنجامی ئیسلاحاتی ئەرزیدا بەشی زۆری خەڵکی گوندەکان بوون بە خاوەن زەوی و پارەی زەوییەکانیان بە قیست دەدایەوە دەوڵەت؛ دەوڵەتیش خۆی پارەی دەدا بە ئاغاکان. زۆرێک لەو وردە مالیکانەی وا زەوییەکانیان لێ دابەشکرا، چیتر لە گوند نەمانەوە و هاتنە شارەکان و پارەی مڵکەکانیان کردە سەرفی ژیان و بێ دەسەڵات کەوتنەوە. هەندێکیان دووکان و کارگە و شوێنی کار وکاسبییان لە شارەکاندا بۆخۆیان دابین کرد و بەشێکی بەرچاویشیان لە گوندەکاندا لەسەر ماڵ وحاڵ و زەوی وزاری خۆیان مانەوە بەڵام نەک بە ئاغایەتی بەڵکوو وەک وەرزێرێکی دەست ڕۆیشتوو.

دەوڵەت لە هەندێک شوێنی ئێران وەک ناوچەی قەشقاییەکان لە پارێزگای فارس تووشی بەربەرەکانی چەکدارانەی ئاغاوەت و خاوەن ملکەکان هاتبوو؛ هەروەها هەندێک مەلای دەسەڵاتداری وەک خومەینیش بە هەڵوێستێکی کۆنەپەرستانەوە دژ بە ئیسلاحاتی ئەرزی وەستا بوون بەم بۆنەیەوە ساڵانی سەرەتای ئیسلاحاتی ئەرزی ساڵانێکی ئاڵۆز و پڕ لە بشێوی بوو. دەوڵەت هەوڵی دەدا لایەنگر بۆخۆی و بەرنامەی دابەش کردنی زەوی دەستەبەر بکات، زووزوو خۆپیشاندان و شایی وهەڵپەڕکێ و دەهۆڵ و زوڕنای بۆ ئەم بەرنامەیە ڕێک دەخست و لە بۆکان هەندێک کەسی وەک نەمران مامۆستا محەممەدی نووری (شاعیر) و محەممەدی ئەفخەمی بببوونە پێشەنگ و وتاریان دەنووسی و دەیانخوێندەوە، هەندێک شاعیری دیکەش هەبوون کە گەرچی بەشداری ئەو چەشنە خۆپیشاندان و بگرە و بەردەیە نەدەبوون، بەڵام لە وەسفی ئیسلاحاتی ئەرزی و پەسندی بەرنامەی شا و دەوڵەتدا شیعریان دەگوت ووتاریان دەدا. لەوانە، نەمران مامۆستا حەقیقی، ئیبراهیمی ئەفخەمی و کاکم عومەری سوڵتای (وەفا) بوون. جگە لە بەرەی چەپ، خەڵکێکی زۆرپشتگیرییان لە بەرنامەکە دەکرد. بەڵام لە بنەڕەتدا زوربەی خەڵک لە سەرکەوتنی دەوڵەت و بێدەسەڵات کردنی ئاغاوەت دڕدۆنگ بوون، بە تایبەت لە هەندێک شوێنی وەک بۆکان کە هەویری خەڵکەکە بە پەیوەندی فیئۆداڵی گیرابووەوە و هەمووشت لە ناو و دەسەڵاتی ئاغادا خۆلاسە دەبووەوە.

ئەنجامێکی کاری ئیسلاحاتی ئەرزی ئەوە بوو کە ئاغاکانی بۆکان "عەرسە" ی ئەو ماڵ و دووکان و زەوی وزارەیان بە خەڵکی شارەکە فرۆشت کە تا ئەودەم لە دەستی خۆیاندا هێشتبوویانەوە- هەر ئەو مەسەلەی عەرسەی مڵک وماڵەی کە هۆکاری سەرەکی ڕاپەڕینی بەهار و هاوینی ساڵی ١٣٣٢ (١٩٥٣) ی بۆکان بە ڕێبەرایەتی نەمر حاجی قاسمی کەریمی بوو[1]. وەک هەنگاوێکی پێشگیرانە لەپێناو کۆنترۆڵی ئاغاوات و بەرگریکردن لە بەربەرەکانی و شەڕیان لەگەڵ دەوڵەت، هەندێک لەئاغاکان گیران و نێررانە زیندانی "فلک الافلاک" لە خورەماوای لوڕستان. لەوانە،قاسم ئاغای موهتەدی و برایم ئاغای ئێلخانی زادە بوون، چەندکەسی دیکەش لەئاغاوەتی ناوچەکە لەگەڵیان بوون کە بەداخەوە ناویانم لەبیر نەماوە. زیندانییەکان دوای ساڵ یا دوو ساڵێک، ئازاد کران و لەبیرمە لە گەڕانەوەی قاسم ئاغای موهتەدی بۆ بۆکان، پێشوازییەکی گەرمی لێکرا وخەڵک بە دەیان ترومبیل تا ڕێگایەکی دوور چوونە بەخێرهێنانەوەی. بەشێکی زۆر لەو پێشوازییە گەرمە هی کەسایەتیی خودی قاسم ئاغا و ناوبەدەرەوەیی ئەو لە ناوچەکە بوو؛ واهەیە بەشێکیشی هی ناحەزایەتی ودژایەتی نواندن بەرانبەر بە ڕژیمی پەهلەوی بووبێت کە سەرەڕای بەرنامەی چاککردنی زەویوزار، هێشتا پێگەیەکی لەناو خەڵکدا نەبوو وکەم وزۆر هاوکات لەگەڵ بەرنامەی ئیسلاحاتی ئەرزیدا ژمارەیەکی زۆر لە هەڵسووڕاوانی سیاسی و حزبی و ڕۆڵەکانی ڕاستەقینەی گەلی کوردی خستبووە زیندانەوە.
هەرچۆنێک بێت، وەک دەرئەنجامێکی ئیسلاحاتی ئەرزی، بارودۆخی ئابووری و کەلتووریی خەڵک لە گوندەکاندا گۆڕا و خوێندەوار و دەوڵەمەندی زیاتر لەناویاندا سەری هەڵدا.

لە نێو شاری بۆکانیش ئاغاکان دەسەڵات و زوڵم و زۆری پێشوویان نەما. دەوری ئیسلاحاتی ئەرزی واهەیە لە هیچ شارێکدا بە ڕادەی بۆکان بەرچاو نەبووبێت. بۆ خەڵکی شار، کە سەردەمێکی دوور ودرێژ زوڵم و زۆری ئاغاواتیان بە خوێن و پێست هەست پێ کردبوو، ئەوە لەدایکبوونێکی تازە بوو. بۆکانی دوای ئیسلاحاتی ئەرزی شارێک بوو وەک شارەکانی دیکە و چیتر گوندی ژێر دەسەڵاتی ئاغاوات نەمابووەوە. ئابووری شارەکە برەوی سەندبوو، چینێکی مام ناوەندی نوێ لە کۆمەڵگادا سەری هەڵدابوو کە خەریکی بەخۆداهاتن و گەشە کردن بوو، خوێندکاری بۆکانی لە شارە گەورەکان وەک تاران و تەورێز دەرسیان دەخوێند و بیری نوێ بە تان وپۆی کۆمەڵگادا گەڕابوو. لەلایەکی دیکەوە، شۆڕشی ئەیلوول بە ڕێبەرایەتی نەمر بارزانی هەستی نەتەوایەتی کوردی لە هەموو ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە تایبەت موکریان ورووژاندبوو؛ ڕژیمی شا بۆ بەربەرەکانی ئەو هەستە لە ناو لاوەکاندا ڕادیۆی کوردی کرماشان و ڕۆژنامەی "کوردستان" ی بە کوردی بڵاو دەکردەوە و ئەوانەش هەرکام بەش بەحاڵی خۆیان کۆمەڵگای مەند و بێ جووڵەی ساڵانی دوای کۆدیتای ٢٨ ی گەلاوێژی بۆکانیان هەژاندبوو.

دوابەدوای ئیسلاحاتی ئەرزی، بەشێک لە خاوەن زەوی و ئاغاکانی دێهات ماڵیان هێنایە بۆکان و لەوێ دەژیان، بەشێکی دیکەیان لە ناو گوندەکاندا مانەوە و بە سەر پاشماوەی زەوی وزاری خۆیاندا ڕادەگەیشتن. ئاغاکانی شاریش لە ڕێگەی فرۆشتنی زەوییەکانیانەوە دەژیان کە ئەودەم بەهۆی باشبوونی باری ئابووری خەڵکەوە، نرخیان گەلێک چووبووە سەرێ و خەڵکیش کە سامان و ماڵیان بۆ کڕینی زەوییەکان هەبوو، زەوی و دووکانەکانیان لێ دەکڕین. بەگشتی، بۆکانی دوای ئیسلاحاتی ئەرزی تەنیا ناوی وەک بۆکانی پێش ئیسلاحاتی ئەزی مابووەوە!

---

[1] ڕاپەڕینی ساڵی ١٣٣٢ ی خەڵکی شاری بۆکان جیاوازە لە ڕاپەڕینی کەم وزۆر هاوکات و هاوتەرییی ناوچەی فەیزوڵڵابەگی و گوندەکانی دیکەی دەوروبەری بۆکان.

ئەم بارودۆخە هەتا شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧ (١٩٧٩) درێژەی کێشا و لەو قۆناغەدا، کەم و زۆر ئاسەواری ئاغا وئاغایەتی هەر نەما، بەشێکی زۆر لە وەچەی نوێی ئاغاکان تێکەڵاوی شۆڕش و حزبایەتی بوون، دژ بە ڕژیمی مەلاکان وەستان و شەهیدیان پێشکەش بە خاکی کوردستان کرد. ئەو هەڵوێستە شۆڕشگێڕانەیە، بوو بە هۆی داگیرکرانی پاشماوەی مڵک وماڵیان لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە و تەنانەت وێرانکرانی ماڵی هەندێک کەسی بنەماڵەی موهتەدی بە بولدوزێری سپای پاسداران. ئەنجامی کارەکەش تا ئەمڕۆ بریتی بووە لە بازرەبوونی ئاغاواتی خەباتکار و دەست بەسەرداگیرانی نەک هەر زەوی وزار بەڵکوو ماڵی نیشتەجێیان لەلایەن پاسدار و ئیتیلاعاتی ملهوڕەوە.

بەڵام بەگشتی و دوای هەندێک بەرزونزمی، لە ماوەیەکی کەمتر لە ٣٠ ساڵ دا (١٣٤١ تا ١٣٥٧) ڕیشەی دەرەبەگایەتی، وەک ژێرخانی ئابووری و دیاردەیەکی سیاسی - کەلتووری، لە کۆمەڵگای بۆکان و ناوچەکەی هەڵکەنرا و نەما.